

Ярослав Лемішка

ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СТАНІСЛАВА ЛЮДКЕВИЧА
В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття висвітлює диригентсько-хорову діяльність видатного українського композитора, педагога, громадського діяча С. Людкевича в контексті культурно-мистецьких традицій Галичини в кінці ХІХ – на початку ХХ століття.

Ключові слова: С.Людкевич, диригентська діяльність, концертне виконавство, хоровий твір, концертна програма, хорова партитура.

Ім'я видатного українського композитора, педагога, культурно-мистецького та громадського діяча Станіслава Пилиповича Людкевича (1878-1979) все більше привертає увагу дослідників-музикознавців своїм неперевершеним талантом, ерудицією, передачею знань молодому поколінню, безкорисливим служінням українському народові. До цього часу серед музикознавців мало хто виокремлював таку його грань, як багатолітня титанічна праця диригента та керівника багатьох хорових та симфонічних колективів, серед яких «Львівський Боян», «Бандурист», хор дівчат Руської семінарії м. Львова та ін. З цими колективами С.Людкевич завжди перебував на передньому плані культурно-мистецького життя Галицького краю, починаючи з кінця ХІХ століття і закінчуючи 30 роками ХХ ст.

Якщо музикознавча, педагогічна, композиторська, фольклористична, публіцистична, громадська сфери діяльності С.Людкевича певною мірою розглянуті в працях О.Шреер-Ткаченко, М.Загайкевич, М.Білінської, С.Павлишин, Я.Якубяка, Л.Кияновської, С.Грици, то диригентсько-хорова діяльність досліджувалася мало.

Мета статті – висвітлити диригентсько-хорову діяльність видатного українського композитора С. Людкевича в контексті культурно-мистецьких традицій Галичини у кінці ХІХ – на початку ХХ століття.

На початковому етапі своєї творчої діяльності С.Людкевич почав виступати не тільки як піаніст і композитор, але й як диригент аматорських учнівських та студентських хорів. Власне від початку 1898 р. розпочинаються концертні виступи С.Людкевича як піаніста та диригента хору. На 1898 р. випало декілька ювілейних дат: 50-ліття скасування панщини в Галичині, 25-ліття літературної діяльності І.Франка, 100-ліття відродження української літератури. Та головною подією 1898 р. для членів «Академічної громади» (студентського товариства Львівського університету) і зокрема для С.Людкевича як його члена був ювілей 25-літньої літературної діяльності І.Франка. Учасники товариства «Академічна громада» як ініціатори ювілею почали активно готуватися до нього ще з весни 1897. С.Людкевичу було доручено організацію концертної частини святкового вечора. У спогаді про перший ювілей І.Франка С.Людкевич описував труднощі, з якими він зустрівся під час підготовки до цього свята: «Бракувало виконавців, «Львівський боян» відмовився виступати; хор, скомплектований з трудом в останній хвилині, складений з випадкових учасників, з яких щоразу хтось відпадав, був замалий, щоб справитись зі складною поліфонною фактурою середньої частини «Вічного революціонера» Людкевича і виконував її у значно повільнішому темпі» [8, 116]. Молодий диригент не вмів ще дати собі ради із записом оркестрової партії і з самою оркестровкою. Йому допомагав полковий барабанщик з групи віденських музикантів, які працювали у львівському військово-му оркестрі. Людкевич згадував, що капельмейстер і оркестранти дуже прихильно й радо допомагали, але з ангажуванням військового оркестру були труднощі.

1898/99 навчальний рік розпочався 14 жовтня, за два тижні до ювілею І. Франка. С. Людкевич щоденно, а то й двічі на день проводив репетиції з хором у приміщенні «Академічної громади», а окремо 27 і 30 жовтня в обідній час відбувалися репетиції оркестрового супроводу у військовій казармі. 26 жовтня приїхав Ясько Остапчук, селянський посол до австрійського парламенту, який склав мелодію на Франкові слова «Мій раю зелений». С. Людкевич проводив і з ним репетиції до солоспіву, підібравши до нього фортепіанний супровід.

У день ювілею – 30 жовтня 1898 р. – зал «Поштового Клубу» «зароївся самим цвітом нашої інтелігенції, перейнятої одною ідеєю...» [8, 116]. Ювіляра вітали В.Гнатюк, як голова ювілейного комітету, М.Грушевський – від Наукового товариства імені Шевченка, С.Новаківський – від радикальної партії, Н.Кобринська – від «Союзу україною», Г.Гарматій – від «Академічної громади», М.Павлик – як близький приятель. Зі словом подяки звернувся до присутніх Франко. Було зачитано листи і телеграми, вручено ювілярові подарунки. Концерт розпочався «Вічним революціонером» С.Людкевича. Як зазначає дослідник історії хорового товариства «Боян» Л.Р.Ханік, «дуже велично пройшло Франкове свято, на якому прозвучав перший твір молодого композитора С.Людкевича «Вічний революціонер» [7, 27]. Крім цього твору, в концерті Я.Остапчук виконав власний солоспів у фортепіанному супроводі С.Людкевича; опісля слідувало художнє читання поезій «Каменярі» і «Наймит». У концерті хор під диригуванням С.Людкевича також виконував твори М.Лисенка, Ф.Колесси, Г.Топольницького під акомпанемент відомої піаністки Ольги Окуневської.

Українське музичне життя Львова концентрувалося у заснованому в 1891 р. хоровому товаристві «Львівський Боян». До речі, з хоровим колективом, який функціонував при цьому товаристві, С.Людкевич співпрацював з жовтня 1897 р. по 1939 р., не враховуючи років, проведених у Відні, Перемишлі та в період Першої світової війни. Спочатку у цьому колективі він виконував функцію співака-хориста і піаніста, а згодом – диригента і композитора.

Репетиції хору «Львівського Бояна» відбувалися кожної п'ятниці з 19.30 до 21.00 години у приміщенні товариства «Руська бесіда» або у великій залі квартири голови товариства Володимира Шухевича. До речі, солістами «Львівського Бояна» в кінці XIX ст. були два відомі в майбутньому тенори: Модест Менцинський, студент богослов'я і диригент хору духовної семінарії та брат Людкевича Іларіон Козак, а членом товариства був ще один брат С.Людкевича – Бруно Гіжовський. У «Львівському Бояні» співало багато студентів, членів «Академічної громади», тому між обома товариствами був постійний творчий контакт та взаємодопомога.

У жовтні 1897 р. при «Львівському Бояні» був організований музичний гурток з двадцяти чоловік для пропаганди інструментальної музики. Тут працював клас скрипки й альту і струнно-смічковий квінтет, який у 1898 р., крім інших творів, виконував п'єсу С.Людкевича «Сумна пісня».

Численні виступи С.Людкевича як диригента з чоловічим студентським хором «Академічна громада», що працював при Львівському університеті, чергувалися з виступами мішаного хору «Львівського Бояна». У перших концертах «Львівського Бояна» С.Людкевич брав участь як піаніст та диригент: Зокрема, 5 березня 1898 р. – у «Слов'янському концерті» – як піаніст і 10 березня 1899 р. – в Шевченківському – як диригент.

Спочатку з «Львівським Бояном» С.Людкевич найчастіше концертував у Львові, рідше – поза Львовом (26 травня 1898 р. виступав з хором у м. Городку як піаніст з нагоди 50-ліття скасування панщини в Галичині). Майже всі перші презентації хорових творів С.Людкевича реалізувалися в концертних програмах «Львівського Бояна».

Як бачимо, диригентська діяльність С.Людкевича розпочалася з перших днів його праці з хоровим колективом «Львівський Боян». Постійна праця з цим колективом часто сприяла до написання багатьох хорових творів, які й вперше виконувалися ним й давали привід для професійних оцінок, а також були відправними точками й для власних самооцінок. Апробацією такого виду діяльності молодого композитора була підготовка мистецької частини першого ювілею І.Франка, де товариші С.Людкевича з «Академічної громади» після цього на загальних зборах «Львівського Бояна» 18 листопада 1898 р. висунули його кандидатуру на диригента, і таким чином С.Людкевича було обрано в 1899 р. другим диригентом хору «Львівський Боян» (у цей час художнє керівництво очолював Степан Федак) [6, 311].

Перший (уже офіційний) виступ С.Людкевича як диригента, вибраного на зборах «Львівського Бояна», відбувся 10 березня 1899 р. на Шевченківському концерті у Львові. Програма концерту складалася з чоловічих хорових творів, які переважно виконувалися вперше. Серед них були твори Ф.Колесси «Було колись» та «Дівчина і рута» і три обробки українських народних пісень М.Лисенка – «Ой у полі три криниченьки», «Ой летіла горлиця», «Та забілили сніги». У другому відділі концер-

ту виконувалася кантата М.Лисенка «На вічну пам'ять Котляревському» із супроводом оркестру Львівського 80-го військового полку. Як на двадцятирічного диригента без спеціальної диригентської підготовки концертна програма була нелегка, але, незважаючи на це, отримала схвальний відгук у Львівському часописі «Діло». Зокрема, рецензент цього концерту зазначав: «Чоловічий хор в загальному відспіваний удачно, хоча була потрібна більша сила голосів і більше виконання відтінків. При виконанні кантати М.Лисенка («На вічну пам'ять Котляревському») видно було велике старання співаків. Всіма хорами диригував С.Людкевич, молодий академік, вперше виступавший перед широкою публікою, відомий своїм твором «Вічний революціонер», вив'язався зі своєї задачі щасливо» [1].

Чотири роки навчання С.Людкевича у Львівському університеті були роками щорічних літніх концертних поїздок. Він зі своїми друзями – учасниками хору об'їздив і сходив пішки Галичину, Буковину і Закарпаття у літні канікулярні місяці, а також під час навчального року, виступаючи як диригент хору та піаніст-виконавець власних творів. Іноді під час цих мандрівок С.Людкевич ще й записував місцевий фольклор. Крім Львова, С.Людкевич виступав переважно в малих містечках Галичини і щороку два-три рази – в Ярославі – рідному місті свого дитинства. Так, 14 лютого та 5 листопада 1899 р. він побував у Ярославі з хором «Львівського Бояна», 31 липня цього ж року брав участь як піаніст у концерті в м. Терехові, що на Тернопільщині, а 17 вересня – у м. Глинянах, що на Львівщині.

17 листопада 1899 р. на концерті хору «Львівського Бояна» в залі «Народного дому» в м.Львові, крім колядок і щедрівок в обробці М.Лисенка та в'язанки українських народних пісень «Обжинки» Ф.Колесси, прозвучали його ж чоловічі хори «Закувала зозуленька» і «Поклик до братів слов'ян» та фортепіанний твір «Характерний козаку» (на тему балагульської пісні), який виконали на чотири руки сестри Є. і Г. Прокишівні. На жаль, вищезазначений фортепіанний твір не зберігся. Треба зауважити, що мотив балагульської пісні Людкевич наспівав в останній період свого життя дослідниці його творчості З.Штундер; він нагадує теми швидких частин «Думки-шумки» М.Завадського і другої рапсодії для фортепіано М.Лисенка.

На цьому концерті головну увагу привернули твори Ф.Колесси і С.Людкевича. Рецензент Львівського часопису «Руслан» писав: «Про концерт «Львівського Бояна» замітно ще сказати, що всі дневники (газети. — Я.Л.) підносять дуже композиції двох наших молодих композиторів пп. Ф.Колесси, звісного вже ширшій публіці, і молодого, дуже талановитого Остапа Людкевича. Перші продукції цього останнього зацікавлювали вже давніше, а тепер раз у раз більше цікавлять ширшу публіку – і кажуть робити собі великі надії на плоди його музи» [2].

Перший повний публічний концерт С.Людкевича відбувся 3 грудня 1899 р. в залі Робітничого дому м.Львова. Відгуки преси були дуже схвальні. «Другу частину вечора, – писав кореспондент газети «Руслан», – виповняли хорові продукції і декламації. Добродій Пачовський віддекламував «Каменярів» Івана Франка з великим знанням. Грімкі оплески були нагородою за його декламацію. А вже що хори під управою молодого українського композитора і диригента «Львівського Бояна» п. Остапа Людкевича, то справді показали, що українське серце не потребує аж виробляти собі артистичного смаку, бо він лежить у душі кожного українця. Не менша подяка належить також і д. Людкевичеві, що знав, яку подати страву слухачам. Композиції М.Лисенка, Ф.Колесси й інших, композиції народних українських пісень входили в програму того вечора. І так: «Ой у полі три криниченьки», «Ой пушу я кониченька», «Ой на горі та жінці жнуть», «Ой гук, мати, гук», «Ой бре море, бре» і нарешті «Ще не вмерла Україна»... Із справжнім вдовolenням треба піднести те, що д. Людкевич, розпоряджаючи невеличкими силами, устроїв такий чудовий концерт. Тут не лише видно артистизм – тут була щирість, був запал до такої важної цілі, як освідчення зденационалізованих робітників» [2].

26 червня 1899 р. львівська молодь відзначила четверті роковини від дня смерті М.Драгоманова. З цього приводу студентський хор «Академічна громада» під керівництвом С.Людкевича виконав кантату «Іван Гус» М.Лисенка і «Поклик до братів слов'ян» С.Людкевича, (останній твір написаний швидше, ніж «Вічний революціонер» – у жовтні 1897 року).

Більш інтенсивною була диригентська діяльність С.Людкевича у наступному 1900 р. Зокрема, 3 березня цього року С.Людкевич диригував «Львівським Бояном» на Шевченківському концерті не тільки в м.Львові, але й в інших містечках Галичини. До речі, на цьому концерті (маємо на увазі у Львові) вперше виступив як композитор Й.Кишакевич із власною кантатою «Калина».

Програма цього концерту складалася із таких творів: кантати «Калина» Й.Кишакевича, «Було колось» та «Дівчина і рута» Ф.Колесси, «Тече вода з-під явора», «Мені однаково» та кантати «На вічну пам'ять Котляревському» М.Лисенка.

1 квітня 1900 р Шевченківський концерт відбувся в Бурштині, що на Станіславщині, а 2 серпня цього ж року С.Людкевич виконував фортепіанні твори на вечорі пам'яті Маркіяна Шашкевича в Камінці Струмиловій, що на Львівщині (до речі, хором богословів Львівської духовної семінарії на цьому концерті диригував О. Нижанківський). 8 грудня цього ж року С.Людкевич диригував хором «Львівського Бояна» у Чернівцях, що на Буковині, а 7 березня наступного 1901 р. – на Шевченківському вечорі у м.Комарно біля Львова, а також в інших містечках та селах Галичини. Тут подана лише невелика кількість виступів С.Людкевича в його студентські роки. Треба зауважити, що далеко не всі виступи зафіксувала й галицька преса.

Велика кількість виступів із «Львівським Бояном» і пов'язаних з ними репетицій мали для музичної освіти С.Людкевича, без сумніву, більше значення, ніж декілька консультацій з композиції у директора Львівської консерваторії професора М.Солтиса та інших відомих на той час музикантів.

У багатьох містечках Галичини концерти львівських студентів на Шевченківських вечорах були першими з нагоди відзначення пам'яті поета в тому чи тому місті, як, наприклад, 3 березня 1900 р. у Городку «львівські молоді співаки в числі десяти, під батуту п. Людкевича, гарними співами чарували публіку... Концерт почав промовою др. Лонгин Озаркевич. Відтак слідували хори мужеські, а було їх шість... Всі точки програми випали надсподівано добре. Львів'яни співали так гарно, що майже кожен точку на загальне бажання мусіли повторити... На закінчення відспівали гімн «Ще не вмерла Україна»... Се перший раз поминали городецькі русини батька Тараса концертом. Як на перший раз концерт випав під кожним зглядом добре» [8, 136].

У львівській періодиці зафіксований ще один відгук про концерт, що відбувся в Бурштині 1 квітня 1900 року: «Подвійний квартет «Львівського Бояна» під батуту молодого талановитого композитора О.Людкевича співав прегарно і, виконавши справді концертно свої точки програми, збирав заслужено гримкі оплески. Бурю оплесків викликала і точка фортепіанова, виконана п. Людкевичем... Вечір закінчив гімн «Ще не вмерла»... Гостей явилось много: кільканадцять священників з родинами і кількадесять селян, також доволі світської інтелігенції, польська інтелігенція громадно... По офіційній часті вечерка відбувся в тій самій салі комерс, і при гарнім співі «Бояністів» та при патріотичних тостах протягнувся до пізньої ночі... Сей обхід пам'яті Т.Шевченка – то перший прояв руського життя в Бурштині, що досі спав сном блаженних, хоча околиця Бурштина патріотична» [3, 80].

Початок нового навчального року – 13 жовтня 1900 – студентське товариство «Академічна громада» відзначає інавгураційними зборами, в яких С.Людкевич брав участь зі своїм хором (тобто «Львівським Бояном» – Я.Л.). Про це зазначено в журналі «Молода Україна»: «Сходина відкрив Косевич... По промові слідувала часть вокально-музикальна програми. Хор зложений з самих членів «Академічної громади» під батуту тов. Людкевича звеличав сей вечір гарними піснями народних мотивів, як «Ой на горі, горі», «Та туман яром» і «Ой летіла горлиця». Пісні переплів тов. Пачовський, талановитий поет, своєю декламацією. Відтак хор відспівав прегарну пісню «Ой і не гаразд, запорожці», що її на жадане зібраних членів мусів хор ще два рази повторити... На закінчене залунала «Ще не вмерла Україна» та «Не пора» [3, 80].

С.Людкевич був не тільки свідком, але й одним з найактивніших учасників усіх студентських зборів. Так, 8 грудня 1900 р. з великою групою членів «Академічної громади» він брав участь у з'їзді українських студентів вищих навчальних закладів Австрії в Чернівцях з нагоди заснування там товариства «Молода Україна». С.Людкевич приїхав до Чернівців з хором львівських студентів-громадівців, у якому тоді співали Василь Пачовський, Михайло Волошин, Зенон Кузеля, Павло

Чайковський, Іларіон Боцюрків та ін. і виконав, крім інших творів, власний «Поклик до братів слов'ян» із супроводом оркестру, обробки народних пісень та гімн «Ще не вмерла Україна» на східноукраїнську мелодію у своїй обробці. Враження від цього концерту зафіксував рецензент газети «Буковина»: «Концерт... випав знаменито. По раз перший оглядали Чернівці моторних львівських молодих людей, які не жалували ні сил, ні гроша, щоби додати величі так поважній хвилі та бадьорості... Перший раз залунали на чернівецькому ґрунті щиро народні українські мелодії Лисенка та Людкевича. По раз перший почулися у нас звуки всеукраїнського гімну на мелодію, яка виплекалася в грудях, закованих кайданами слова, нещасних наших братів на закордонній Україні...

Хор мусів деякі речі, зокрема такі, як «На прю», народні пісні повторювати, а пісня «Про Купер'яна» з XIV в. так усіх одушевила, що оплескам не було кінця. І пісня «Ой і не гаразд, запорожці», що її відспівав квартет, подобалася рівно ж усім присутнім. А вже ж декламація «З боротьби титанів», виголошена самим автором, п. Василем Пачовським, викликала цілу бурю оплесків на доказ симпатії та признання для молодого автора. З цілого концерту винесла публіка дуже добре враження головно завдяки умілости диригента, молодого композитора, музики п. Людкевича» [5].

Репертуар цих концертів складався в основному з власних творів С.Людкевича та з Лисенкових обробок українських народних пісень для чоловічого хору а cappella. Так, на Шевченківському концерті в м.Комарно, що біля Львова, 7 березня 1901 р. «Львівський Боян» виконував обробки українських народних пісень С.Людкевича «Ой на горі, горі», «Ой попід гай» та чоловічий терцет «Козаченьку», Лисенкові обробки українських народних пісень, хор «На прю» та гімн «Ще не вмерла Україна» на східноукраїнську мелодію, як зазначали тодішні рецензенти, тобто з мелодією, з якою він виконувався у Східній Україні в обробці С.Людкевича. У кінці повідомлення про цей концерт автор додає: «О хорі академіків (в козацьких строях) під проводом диригента п. Людкевича не буду розписуватися, бо о нім знає і ширша громада; скажу лишень, що за кожною виконаною ним точкою не умовкали оплески, а лица всіх сіяли вдовolenням» [5].

13 і 14 липня 1901 р. зібралося третє віче українських студентів Австрії у Львові. Перед цими зборами передував вечір пам'яті М. Драгоманова. Вечір відкрив Микола Ганкевич, промову виголосив Михайло Павлик. Після цього співав студентський хор під керівництвом С.Людкевича. Про виступ хору газета «Молода Україна» повідомляла: «Відспівано Гушалеви́ча-Вахнянина «Наша жизнь», історичні пісні «Та не буде лучше», «Про козака Голоту», «Ой Січ, мати», Лисенка «Ой п'є Байда» та «Ой що ж бо то та й за ворон» і Людкевича «Ой по горі, горі», а на закінчене Старицького-Лисенка «На прю». Хори випали як не мож краще, дарма, що брали в них участь товариші з провінції, які щойно день перед концертом приїхали до Львова і могли взяти участь лишень в останніх пробах» [4, 266-267]. Треба зауважити, що вечір почався виконанням гімну «Ще не вмерла Україна», а закінчився твором «Не пора», що ставав тоді другим національним гімном. Усі перераховані у повідомленні обробки пісень, три історичні і дві бурлацькі, належать М.Лисенку.

Перед загальними зборами товариства «Львівський Боян» 4 грудня 1900 року обрано комісію, яка зайнялася влаштуванням прощального концерту. Очолив її С.Людкевич. На концерті, що відбувся 13 грудня цього ж року у великому залі Народного дому м.Львова, співав мішаний хор «Львівського Бояна», який під керівництвом С.Людкевича виконав твори Й.Кишакевича «Калина», М.Лисенка «Ой діброво, темний гаю», «Пливе човен», Д.Січинського «Дніпро реве». З Відня приїхав і виступив на концерті брат Людкевича Іларіон Козак, поезії декламував В.Пачовський.

У концертах «Львівського Бояна» С.Людкевич брав участь не лише як диригент, але й як піаніст та композитор. Зокрема, на Шевченківському концерті 27 березня 1900 р., що відбувся у великому залі «Народного дому», диригували С. Федак і С. Людкевич. У цьому концерті взяв участь відомий співак О. Мишуга. У програмі, крім інших творів, були твори М.Лисенка: хоровий твір «На прю» і кантата «Б'ють пороги».

На рубежі двох століть (XIX та XX) С.Людкевич яскраво заявив про себе не лише як про талановитого педагога, композитора та культурно-громадського діяча, але й як про перспективного диригента і організатора хорового концертного життя Галичини. Його перші виступи із хоровими колективами «Академічна громада» та «Львівський Боян» засвідчили про серйозні наміри у сфері

піднесення диригентського життя Галицького краю на більш високий рівень і дорівняти його до мистецького життя сусідніх європейських держав – Польщі, Австрії, Чехії. У більшій мірі це йому вдалося, оскільки керовані ним колективи завжди викликали захоплення не тільки в глядачів, але й у поважних тогочасних критиків та кореспондентів місцевої преси. Все це без сумніву дало поштовх для майбутньої роботи в цьому напрямку і стимулювало для постійного підвищення його диригентської та хормейстерської майстерності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Без підпису. З мистецьких новинок // Діло. – 1899. – Ч. 53.
2. Без підпису. З мистецьких новинок // Руслан. – 1899. – Ч. 263.
3. Без підпису. Мистецькі новини // Молода Україна, – 1900. – Ч. 2. – С. 80.
4. Виступ хору «Львівського Бояна» // Молода Україна. – 1901. – Ч. 7. – С. 266-267.
5. Концерт українських академіків в Чернівцях // Буковина. – 1900. – Ч. 142.
6. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. – Відділ рукописів. – Кореспонденційна книга А.Г. – 3. – С. 311.
7. Ханік Л.Р. Історія хорового товариства «Боян». – Львів, 1999.
8. Штундер З. Станіслав Людкевич. Життя і творчість. Т. 1. (1879–1939). – Львів: ПП «Бінар–2000». 2005.

Yaroslav Lemishka

THE ACTIVITY OF STANISLAV LYUDKEVYCH AS A CONDUCTOR AT THE END OF THE XIX CENTURY – IN THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

The article deals with the research of the activity of Stanislav Lyudkevych as a conductor, a prominent Ukrainian composer, a pedagogue, and a public man in the connection with cultural and artistic traditions in Halychyna at the end of the XIX century – in the beginning of the XX century.

Key words: S. Lyudkevych, conductor activity, concert performance, choir composition, concert program, choir score.